

В. В. Горбачук

здоб. II курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. В. Кузнєцова

ВПЛИВ СВІТОВОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ НА СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Зміни, розвиток, удосконалення системи конституційного регулювання держави не є «випадковими» подіями, оскільки усі зрушення відбуваються від дії різних факторів, в тому числі розвитку і впливу інших країн. Цей принцип впливу світових ідеологічних тенденцій не оминув і український конституціоналізм.

Актуальність теми полягає в тому, що її дослідження дає змогу відслідкувати напрями розвитку українського конституціоналізму, оцінити вплив на нього світового і спрогнозувати можливі шляхи розвитку конституційних інститутів у майбутньому. Важливо

вказати, що без знань, відомостей і аналізу становлення та історичного розвитку неможливо забезпечити ефективне модернізування до вимог часу конституційних засад регулювання.

Перш ніж перейти до дослідження тенденцій впливу світового конституціоналізму, звернімося до історичних джерел становлення конституціоналізму в Україні та світі, що має багатовікову складну і суперечливу історію. Першим офіційним основним зводом законів вважається Руська Правда, вперше написана Ярославом Мудрим. Збірка стародавнього права, яка далі доповнювалась Володимиром Мономахом була найвизначнішим правовим документом – своєрідним зводом законів звичаєвого права. Вона не була конституцією в сучасному вигляді, проте регулювала значне коло суспільних відносин. Це був кодекс феодального права, що від імені княжої влади забезпечував правовий захист життя, тілесної недоторканності, честі, майнових та інших інтересів панівних верств суспільства, а також обмежений захист інших верств населення. Певні ідеї саме кодифікації законів для простого люду співзвучні з законодавством Візантії, яка мала вплив на Русь. Про що свідчить навіть рецепція багатьох візантійських зводів закону – Еклога, Номоканон. У IX- Xст. візантійські законодавці провели вибіркову кодифікацію та систематизацію римського права для запровадження загальнодержавних законів замість неписаних місцевих звичаїв. Закон став засобом посилення авторитарної влади візантійських імператорів та регулює різні сторони життя суспільства.

Фундаментом становлення перших конституційних ідей про недоторканність особи і верховенство права (Rule of Law) стала

англійська неписана конституція – Magna Carta 1215 р. Документ, який обмежив владу короля та розширив права і свободи підданих, став джерелом витоку багатьох конституційних документів по всьому світу та актів про права людини, оскільки містив у собі гарантії недоторканності особи: «Жодну вільну людину (no freeman) не може бути схоплено, ув'язнено, позбавлено власності чи вольностей, оголошено злочинцем, піддано вигнанню чи в будь-який інший спосіб позбавлено юридичних прав, а також жодне рішення не буде винесено стосовно неї, жодне – стосовно засудження її інакше, ніж на підставі правомірного судового рішення» [2, с.14].

Періодом зародженням конституціоналізму вважається XVII ст. – середина XVIII ст. – час закладення перших конституційних ідей, поява яких стала досягненням буржуазно-демократичних революцій в Європі. Ці зародки конституціоналізму мали важливе значення для документів періоду Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Оскільки Березневі статті (Переяславський договір) ввібрали у себе основні ідеї стосовно гарантій недоторканності особи, основи побудови демократичної держави на теренах України тих часів. Переяславська угода між козаками та Московією, де закріпленні основні права і вольності Війська Запорозького при відданні Гетьманщини про протекторат Московського царства, співзвучна з ідеями Magna Carta. М.П.Драгоманов стверджував, що при підготовці проекту україно-московської угоди козацькі старшини спиралися на хартію.

Однак особливе місце серед вітчизняних документів конституційного змісту XVII–XVIII століть займає «Правовий уклад

та конституції відносно прав і вольностей Війська Запорозького, укладеного Пилипом Орликом – новообраним гетьманом Війська Запорозького і генеральною старшиною, полковниками, а рівно ж і самим Військом Запорозьким, схвалені обома сторонами і скріплені найяснішим Гетьманом на вільних виборах урочистою присягою року Божого 1710 квітня п'ятого дня у Бендерах» [3, с.1].

Хоча вона і не являлась конституцією в сучасному розумінні, деякі ідеї і положення документа відповідали, а деякі навіть випереджали конституційно-правову думку тієї доби в Європі. За словами відомого українського історика Дмитра Дорошенка, «Правовий уклад та конституції... 1710 року» «перейнято дуже ліберальним і демократичним духом», що ставить його «в ряди найкращих пам'яток політичної думки того часу в цілій Європі». Пилип Орлик і його одностайні поєднали в симбіозі пристосовані до українських реалій європейські конституційні ідейні надбання і вітчизняний конституціоналізм, що розвивався.

Після ліквідації Гетьманщини і посилення гніту української нації, в тому числі на землі у складі Австро-Угорщини, конституційно-правова думка занепала та перестала розвиватися аж до другої половини XIX століття. Валувський циркуляр та Емський указ дали поштовх для розквіту національного спротиву і відродження конституційної ідеї. Почали з'являтися «Начерк Конституції Республіки» одного з членів Кирило-Мефодіївського товариства Георгія Андрузького (1848–1850 рр.), «Проект оснований Устава украинского общества “Вольный Союз” – “Вільна спілка”» Михайла

Драгоманова (1884 р.), «Основний закон Самостійної України» Миколи Міхновського (1905 р.) тощо.

У міжвоєнний період Україна була поділена між капіталістичною, основою якої була ліберальна концепція, та соціалістичною, побудована на постулатах марксистської класової теорії, моделями конституціоналізму. Після розпаду Російської імперії почався період відродження української державності, що потягнуло за собою нові ідеї конституціоналізму в таких документах як: Універсали Української Центральної Ради, Конституція Української Народної Республіки, Статут про державний устрій, права та вольності УНР, конституційні акти Української Національної Ради у Львові, Тимчасовий Основний закон про державну самостійність земель колишньої Австро-Угорської монархії та іншому конституційному законодавстві. Конституційні засади того часу розвивалися у загальноєвропейських тенденціях, хоча і містили у собі соціалістичні ідеї поряд з ліберальними. Проте після встановлення радянської влади, яка своїми конституційними засадами вщент знищила здобутки моделі конституціоналізму української держави. Загалом Конституція стала не правовим документом, а політичним і програмним актом. Невідчужувані права людини замінили на «даровані» державою, «принцип верховенства права» – на «принцип соціалістичної законності», політичний та ідеологічний плюралізм не існував, бо була лише комуністична ідеологія та політика.

У період відмови від соціалістичної системи багато країн зробили крок на стежку демократичних перетворень держави і в тому числі

конституційного ладу. Декларація про Державний суверенітет започаткувала етап відродження основних цінностей конституціоналізму, закріпивши в собі побудову демократичної та правової держави; усебічне забезпечення прав і свобод людини; здійснення державної влади за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; захист усіх форм власності, зокрема й приватної тощо. Фінальним етапом цих перетворень стало прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України. В преамбулі якої закріплено всі основні цінності конституціоналізму, саме тому текст Основного закону оцінила Рада Європи.

У вказаному висновку також було відзначено, що конституційний перелік прав людини досить великий. Як позитивний момент було відзначено, що випадки можливого обмеження основних прав представлені постатейно, а не на основі загального обмежувального застереження [4, с.2].

Підсумовуючи слід зазначити, що український конституціоналізм не оминув світовий досвід і розвиток конституційного процесу інших країн. Навпаки Україна майже весь час орієнтувалася на лібералізовану модель і демократичну модель конституціоналізму, що спостерігається ще з часів Київської Русі. Політичні події, які мали вплив на ідеологічні постулати, державно-правовий устрій і розвиток українського конституціоналізму безперечно залишали відбиток, проте вільна українська думка про ідею демократичного ладу, з утвердженням гарантій основних прав і свобод людини не залишалась забутою. І все ж таки втілилась у сучасній Конституції, яка має спрямування на Європейський шлях розвитку Конституція не

є ідеальною, як і будь-який правовий документ у світі, і іноді виникає потреба скерування тексту під конкретні історичні вимоги суспільства. Проте це не можуть бути політизовані зміни і «підлаштування» Конституції під діючу владу.

Список використаної літератури

1. Конституційне право: підручник / Ю.Г. Барабаш, О.М. та ін.; за ред. М.І.Козюбри. Київ : Ваіте, 2021. 528 с.

2. Перша конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 р. / пер. з латин. та приміт. М.С.Трофимука; за ред. О. Прицака. Київ : Веселка, 1994. 77с.

3. Барських В., Дворніченко Д. Вплив Європейської комісії «За демократію через право» на конституційні трансформації та демократичні перетворення в Україні. *Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики*. 2019. № 5. С. 3-11.